

Діана ХУДИНЕЦЬ,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук
Анастасія ЗАДОРЖНА

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ФОРС МАЖОРНИХ ОБСТАВИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В сучасному суспільстві договірні відносини виступають однією з ключових складових економічної та правової взаємодії між суб'єктами правовідносин. Договір, у свою чергу, встановлює права та обов'язки сторін і є фундаментальним інструментом регулювання відносин. Однак, незважаючи на те, наскільки притаманним є бажання дотримуватися умов угоди, іноді виникають ситуації, коли сторони стикаються з порушенням договірних зобов'язань, особливо зараз, в умовах воєнного стану.

Як вірно зазначає М.С. Буцан, договірні зобов'язання стали найпоширенішими в цивільному обороті, від їх виконання залежить значною мірою стійкість економіки і суспільства в цілому [1], що необхідно для підтримання економіки держави, яка перебуває в стані війни.

Зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та ЦК України, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог - відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться. Про це йдеться в статті 526 ЦК України [2].

Цивільним законодавством передбачено, що у разі порушення зобов'язань настають правові наслідки, зокрема, сплата штрафних санкцій. Проте, стаття 617 ЦК України передбачає підстави звільнення від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо сторона договору доведе, що таке порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили (форс-мажору).

Указом Президента України від 24.02.2022 введено воєнний стан [3]. Таке рішення не могло не вплинути на умови та можливість виконання сторонами договорів.

В умовах війни питання застосування форс-мажору має особливу актуальність. В силу повномасштабної збройної агресії російської федерації, спорів з цього питання стало значно більше. Відповідно,

українські суди мають власне усталене бачення форс-мажорних обставин під час війни.

Визначення форс-мажорних обставин міститься в ч. 2 ст. 14¹ Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні». Так, форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами [4].

Ще одним важливим законодавчим запобіжником є ст. 617 ЦКУ, яка визначає обставини непереборної сили, як підставу для звільнення від відповідальності за порушення зобов'язань. Якщо ж сторонам договору не вдасться домовитися щодо звільнення від відповідальності внаслідок дії форс-мажорних обставин, такий спір може бути вирішено судом.

Верховний суд у своїй практиці виокремив наступні елементи форс-мажорних обставин: вони не залежать від волі учасників цивільних (господарських) відносин; мають надзвичайний характер; є невідворотними; унеможливають виконання зобов'язань.

При розгляді справи в суді стороні спору слід підготуватись звертати увагу на такі елементи форс-мажорних обставин, як: непередбачуваність. Тобто обґрунтування того, що під час підписання договору форс-мажорних обставин не було та сторона не могла знати про виникнення таких обставин; невідворотність та незвичність. Тобто обґрунтування того, що обставини мають винятковий характер і не залежать від волі сторін договору; причинно-наслідковий зв'язок між неможливістю виконання договірних зобов'язань та форс-мажорними обставинами. Тут заявник може надавати будь-які докази, які підтверджують технічну неможливість виконання договору у зв'язку з веденням воєнних дій [5].

Для того, щоб краще розуміти позицію судів у таких випадках, варто розглянути висновки, які сформулював Верховний суд у своїх постановках від 16.07.2019 у справі № 917/1053/18 [6] та від 09.11.2021 у справі № 913/20/21 [7]. Так, суд встановив, що форс-мажорні обставини не мають преюдиційного характеру (фактів, установлених в прийнятих раніше судових рішеннях), і при їх виникненні сторона, яка посилається на них як на підставу неможливості належного виконання зобов'язання, повинна довести їх наявність не тільки самих по собі, але і те, що вони були форс-мажорними саме для даного конкретного випадку.

Варто підкреслити те, що така позиція органу правосуддя зовсім не зводить нанівець принцип звільнення від доказування у разі існування загальновідомих фактів, а навпаки - вказує лише на необхідність підтвердження існування форс-мажору по відношенню до конкретного суб'єкта в конкретних умовах.

Отже, українське законодавство визнає форс-мажором ряд надзвичайних та невідворотних ситуацій, серед яких має місце і збройний конфлікт, військові дії, неоголошена війна.

У зв'язку з повномасштабним вторгненням росії в Україну Торгово-промислова палата 28.02.2022 розмістила на своєму офіційному сайті лист, яким засвідчила, що збройна агресія російської федерації є форс-мажорною обставиною в контексті українського законодавства.

Однак, цілком зрозуміло, що такий лист сам по собі не буде правовим виправданням для невиконання взятих на себе зобов'язань. Кожен випадок неможливості належного виконання необхідно аналізувати окремо з визначенням конкретних обставин та вимог договору.

Список використаної літератури:

1. Буцан М. Виконання зобов'язань у сучасному цивільному праві. *Часопис Київського університету права*. Київ, 2020. С. 414–417. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/issue/view/77> (дата звернення: 31.01.2024).

2. Цивільний кодекс України: Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV / *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 31.01.2024).

3. Про введення воєнного стану в Україні. Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 / *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 12.08.2022).

4. Про торгово-промислові палати в Україні. Закон України від 02.12.1997 № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-вр#Text> (дата звернення 01.02.2024).

5. Постанова Верховного суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 25.01.2022 у справі № 904/3886/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102797678> (дата звернення 01.02.2024).

6. Постанова Верховного суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 16.07.2019 у справі № 917/1053/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83087003> (дата звернення 01.02.2024).

7. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 09.11.2021 у справі № 913/20/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101240273> (дата звернення 01.02.2024).